

Bibliotheca Nationis Hungariae, 1755

A kelet-németországi Halle an der Saale város oktatási és kulturális intézményei a kora újkortól fontos szerepet játszanak a magyarországi művelődés történetében is. Itt található például a pietizmus fellegvárának tartott, August Hermann Francke (1663–1727) által 1698-ban életre hívott árvaház jogutóda, a ma Franckesche Stiftungen nevet viselő kulturális intézmény- és épületkomplexum, ahol a mintegy százezer régi könyvet őrző központi könyvtárban több ezer magyar vonatkozású nyomtatvány is megbújjik.

Ebben a városban működik 1694 óta az a nagy hírű, a wittenbergi egyetemmel 1817-ben összevont és Napóleon által Halléba költöztetett Martin Luther Egyetem (Martin-Luther-Universität Halle-Wittenberg) is, amely elsősorban a 18. század első felében és ettől kezdve folyamatosan a Magyarországról érkezett egyetemlátogató diákokat igen nagy számban látta vendégül. Ezeknek a peregrinosoknak az életében meghatározó nyomot hagyott a Saale-parti város, amely kulturális értelemben igen jelentős mértékű kisugárzó erőt fejtett ki a kárpát-medencei értelmiség szellemi horizontjára. Ez a folyamat azonban fordítva is igaz. Ennek pedigrés példáját szolgáltatja az alább ismertetendő katalógus, amely igen hosszú ideig kiadatlanul lappangott az Országos Széchényi Könyvtár Kézirattárában.

Az 1755-ből származó könyvkatalógus az egykori Magyarország határain kívül található, legnagyobb egybefüggő magyar intézményi könyvtár állományát mutatja be a korszakot, illetve a tárgyalt könyvanyagot kiválóan ismerő szakemberek értő tolmácsolásában. A kötet elején a gyűjtemény jelentős részét ma is őrző Hallei Egyetemi és Tartományi Könyvtár (Universitäts- und Landesbibliothek Sachsen-Anhalt, Halle/Saale) igazgatója, Heiner Schnellling köszöntő szavai olvashatók. A bevezetőben az általa szócserevel megalkotott „Habent sua fata bibliothecae” tételt igyekszik röviden alkalmazni a könyv tárgyául szolgáló magyar könyvtár kapcsán. Itt szerezhetünk tudomást arról is, hogy

egy 1921-ben hozott német miniszteri rendelet értelmében a hallei könyvanyagot megosztották: a nevezett évben Halléból a mai Humboldt Egyetemre (Berlin) szállították a magyar nyelvű könyveket és a kéziratokat, így Hallében főleg a nem magyar nyelvű teológiai anyag maradt. Az eredeti állomány egyesítésére 2020-ban nyílhat ismét lehetőség, amikor lejár a 99 évre kötött tartós kihelyezés érvényessége.

Monok István, az Országos Széchényi Könyvtár főigazgatója tanulmányában a kora újkori, külföldön létrehozott magyar könyvtárakról emlékezik meg. Ezek közül az elsőt 1553-ban Bolognában alapították a Collegium Illyricum-Hungaricum keretén belül. Noha ennek katalógusa nem maradt ránk, a könyvtár létezéséről levéltári adatok tanúskodnak. Hasonló intézményt alapítottak mintegy tíz évvel később a bécsi Collegium Christivel, amely a bécsi egyetem berkein belül működött, 1569-ben pedig beolvadt a humanista esztergomi érsek, Oláh Miklós (1493–1568) alapítványába. 1580-ban ezt követte Rómában a Collegium Germanicum-Hungaricum, amelynek könyvtárkatalógusa a 17. század közepéről maradt az utókorra. A legrégebben létrehozott és máig működő külföldi magyar alapítványt, a Pazmaneumot 1623-ban Pázmány Péter (1570–1637) esztergomi érsek alapította Bécsben. A megmaradt katalógusokból kitűnik, hogy ezek a hallgatói könyvtárak 800–1500 kötettel rendelkeztek, ami akkoriban jelentős gyűjteménynek számított. Ennyi könyv egyébként is elegendőnek bizonyult, hogy az

egykori hallgatók az alapvető tananyaggal az egyetemi könyvtárak mellett szálláson is rendelkezzenek. Így tehát nem voltak arra kényszerítve, hogy a könyvek vásárlásához szükséges pénzt fáradságosan megtakarítsák. Természetesen a katolikus egyetemeken kívül a protestánsokon is (például Wittenberg, Heidelberg, Franeker, svájci egyetemek) találkozunk magyar diákközösségekkel, amelyek szintén rendelkezhetek saját könyvtárral, ezekről azonban egyelőre nincs tudomásunk. Ezért is jelentős a hallei magyar könyvtár, amely mind nagyságát, mind történetének folyamatoságát tekintve kiemelkedik a fentebb említett gyűjtemények közül. Ezenkívül itt tulajdonképpen magán- és nem intézményi alapításról van szó, ami szintén egyedülállóvá teszi a könyvanyagot.

Dorothea Sommer, a hallei egyetemi könyvtár igazgatóhelyettese tanulmányának elején a hallei magyar könyvtár jelentőségét taglalja, és megpróbálja elhelyezni a külföldön található nagyobb hungarica-gyűjtemények sorában (British Library, Herzog-August-Bibliothek Wolfenbüttel, Bayerische Staatsbibliothek München). Az 1502-ben alapított wittenbergi egyetem történetének a magyarországi peregrinuskok szemszögéből történő bemutatását követően a szerző a magyar könyvtár alapítója, az exuláns Cassai Michaelis György (1640–1724) életműve ismertetésének szenteli figyelmét, majd ezután tér rá a könyvtár történetére. Az eredetileg közel háromezer kötetes gyűjtemény, amelynek előzményei a 16. századi wittenbergi magyar bursa bibliotékájára mennek vissza, és amelyet 1725-ben Cassai adománya tett igazán nagy könyvtárrá, 1823-ban került a hallei egyetemi könyvtárba, mintegy negyedével megnövelve annak korabeli állományát! A viszonylag rendszertelen tema-

tikájú törzsállomány így kiegészült egy szisztematikusan összeválogatott könyvanyaggal, melynek gyűjtőkörét elsősorban a magyar vonatkozású könyvek tették ki. A könyvtár katalógusát 1755-ben az akkori könyvtáros (custos), Látsny Ádám (?–1796) készítette el. Ennek egyetlen példánya a magyar nemzeti könyvtárban maradt meg, és a jelen kötetben először került kiadásra.

A könyvtár több helyszínen zajló és izgalmaktól sem mentes történetéből érdekesnek tartom kiemelni, hogy csak a szerencsének köszönhetjük ennek az értékes könyvanyagnak a megmaradását. A thüringiai területek meghódítására igyekvő orosz csapatok ugyanis 1813-ban lefoglalták azokat a csónakokat, amelyekben 333 ládában és zsákban az Elbán Drezda

felé menekítették a könyvtár könyveit. A helyi parancsnok nagyvonalúságának köszönhető csupán, hogy a könyveket a katonák nem szórták a folyó vizébe. Többszöri átszállítás és ideiglenes raktárakban eltöltött évek után végül 1816-ban jutottak vissza a könyvek Wittenbergbe, ahonnan

A hallei magyar könyvtár állományának feltárása és nyomtatott katalógus formájában történő továbbörökítése érdekes és értékes tanúbizonysága annak a sok évszázados hagyománynak, amely Magyarországot összeköti a közép-német régió történelmével és kultúrájával.

azonban hamarosan újra útra keltek: 1817-ben a bécsi kongresszus határozatai nyomán sor került a wittenbergi és a hallei egyetem összevonására, így a könyveket 1823-ban átszállították Halléba, ahol jó részük ma is megtalálható.

A kötet utolsó, Gábor Ildikó tollából származó tanulmánya az 1755-ös kéziratot katalógust mutatja be részletesen. Megkísérli rekonstruálni a katalógus útját Hallétól Budapestig, majd a könyvlista számszerű jellemzését adja. A katalógus összesen 1.330 bibliográfiai egységet tartalmaz, ebből a könyvek száma 586, a disszertációké 481, a 8 kötetben található kéziratoké pedig 261. A teljes állományból 1921-ben 1.536 nyomtatott és 105 kézira-

tos mű került át Berlinbe. A szerző a jelenlegi nyomtatott katalógus összeállításakor az autopszia módszerét alkalmazva egyesítette ismét virtuálisan a kettéválasztott könyvanyagot. A pontos lelőhelyeket meg is adta az egyes azonosított tételek végén. Ebből látszik az a szomorú tény, hogy az eltelt évszázadok igencsak megtépták az eredeti állományt, hiszen a könyvtár jelentős része mára megsemmisült, vagy legalábbis ismeretlen helyen lappang.

A jelen katalógus megjelentetésével, amely az Országos Széchényi Könyvtár főigazgatójának kezdeményezésére és a Hallei Egyetemi és Tartományi Könyvtárral való szoros együttműködés eredményeképpen született meg, a magyar kulturális örökség egy újabb elemét ismerheti meg a nagyközönség. A hallei magyar könyvtár állományának feltárása és nyomtatott katalógus formájában történő to-

vábbörökítése érdekes és értékes tanúbizonysága annak a sok évszázados hagyománynak, amely Magyarországot összeköti a közép-német régió történelmével és kultúrájával.

Bibliotheca Nationis Hungariae. Die Ungarische Nationalbibliothek in der Universitäts- und Landesbibliothek Sachsen-Anhalt in Halle. Der Katalog aus dem Jahr 1755. Textausgabe der Handschrift der Széchényi Nationalbibliothek Budapest: Catalogus Librorum, Dissertationum, et Manuscriptorum Variorum ad Rem Hungaricam praecipue facientium ex Bibliotheca, quae Vitebergae est, Hungarorum congestus ab Adamo Latsny Turotzensi. Vitebergae Saxoniae die XV. Nov. A.R.S.M.DCC.LV. (2005) Herausgegeben von Ildikó Gábor unter Mitwirkung von Silke Trojahn mit Beiträgen von István Monok und Dorothea Sommer. Georg Olms Verlag, Hildesheim – Zürich – New York.

Verók Attila

Eszterházy Károly Főiskola